

I. TEISĖS FILOSOFIJA

TEISĖS SOCIALINIO VEIKIMO MODELIAVIMAS IR JO RIBOS: SOCIOLOGINIS POŽIŪRIS

Doc. dr. Vytautas Šlapkauskas

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 97
Elektroninis paštas tfk@ltu.lt

Pateikta 2003 m. lapkričio 24 d.

Parengta spausdinti 2004 m. vasario 14 d.

Pagrindinės sąvokos: teisės socialinis veikimas, teisės veikimo teisinis mechanizmas, teisės veikimo socialinis mechanizmas, teisės veikimo psichologinis mechanizmas, teisės veikimo informacinis-komunikacinis mechanizmas, teisės socialinė paskirtis, teisinės informacijos perdavimo sistemos, teisinė sąmonė, teisinis elgesys.

Keywords: the Social Operation of Law, the Legal Machinery of the Operation of Law, the Psychological Machinery of the Operation of Law, the Informational-Communicative Machinery of the Operation of Law, the Social Purpose of Law, the Systems of Transmission of Legal Information, the Legal Consciousness, Legal Behaviour.

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama teisės socialinio veikimo modeliavimo ir jo ribų problema, kurią suponuoja teisės ir socialinių veiksnių (sąlygų) sąveikos teorinio apibrėžimo sunkumai. Teisinio pozityvizmo požiūriu teisės socialinis veikimas siejamas su teisinio mechanizmo veikimu. Šiuo mechanizmu atsiribojama nuo socialinių neteisinių reiškinių ir taip išvengiama teisės ir socialinių neteisinių veiksnių atskyrimo sunkumų, būtinybės apibrėžti jų sąveiką bei jos padarinius. Vis dėlto iš tikrųjų teisė sąveikauja su įvairiais socialiniais veiksniais jos „atsiradimo ir įgyvendinimo“ etape ir tai lemia jos būvio kaitą šiuo laikotarpiu. Šiuolaikinėje visuomenėje jau nepakanka teisės veikimą modeliuoti vien remiantis teisiniu mechanizmu, o reikia nagrinėti ir kitus teisės veikimo mechanizmus.

Ivadas

Nagrinėjant teisės socialinį veiksmingumą [1] ryškėja, kad teisėkūros lygmeniu sunku suvokti atskirų teisės normų paskirtį, jų įgyvendinimo socialinius padarinius. Teisės įgyvendinimas negali būti grindžiamas vien teisinio reguliavimo mechanizmu, nes šalia ir kartu su juo veikia kiti svarbūs socialiniai regulatoriai, kurie teisės normos veikimą gali ir sustiprinti, ir susilpninti ar netgi neutralizuoti [2, p. 184–195].

Šio tyrimo tikslas – teisės sociologijos požiūriu išnagrinėti teisės socialinio veikimo modelį ir atskleisti egzistuojančias teisės socialinio veikimo modeliavimo ribas.

Teisės socialinio veikimo modeliavimo samprata

Teisės socialinis¹ veikimas – tai teisės poveikio visuomeniniam gyvenimui, žmonių sąmonei ir elgesiui atsiradimas, procesas ir jo rezultatas. Teisė sukuriama arba „savaimingai atsiranda“² socialinėje erdvėje ir joje vienokiu ar kitokiu laipsniu įgyvendinama. Teisės įgyvendinimas pasireiškia konkrečiais poveikio visuomeniniam gyvenimui, žmonių sąmonei ir elgesiui rezultatais. Liberalios demokratinės visuomenės teisėkūros subjektui ir apskritai visuomenei rūpi, kad teisės socialinis veikimas būtų veiksmingas – duotų kuo daugiau teigiamų ir kuo mažiau neigiamų rezultatų. „Teisės atsiradimo ir teisės įgyvendinimo“ etape teisė sąveikauja su įvairiomis socialinėmis normomis ir veiksniais, kurie gali turėti ir teigiamą, ir neigiamą įtaką teisės socialiniam veikimui. Todėl teisės sociologija nagrinėja teisės (teisinių idėjų, teisės normų, teisinių santykių) ir socialinių veiksnių (bei sąlygų) sąveiką „teisės atsiradimo ir teisės įgyvendinimo“ etape. Dėl socialinių veiksnių ir sąlygų poveikio teisės būvis šiame etape nuolat kinta. Į teisės būvio kitimą „teisės atsiradimo ir teisės įgyvendinimo“ etape galima pažvelgti:

- 1) pozityvistinės teisės ir
- 2) sociologinės teisės sampratos požiūriu.

Pirmuoju atveju teisės socialinio veikimo modeliavimo ribas apibrėžia konkreti teisės, pavyzdžiui, normatyvistinės (etatistinės) teisės, antruoju – šiuolaikinės teisės kaip subjektyvių teisių ir pareigų vienovės samprata. Nepaisant šių teisės sampratų skirtumų, jas sieja teisės šaltinis – įstatymų leidėjo valia, kuri yra suabsoliutinta etatistinėje teisės sampratoje. Įstatymų leidėjo valia gali būti išreiškiama skirtingomis teisės formomis, bet dažniausiai pasireiškia įstatymo forma.

Vadovaujantis etatistine teisės samprata pabrėžiamas teisinis (tiksliau – įstatymo reguliavimas, nes teisė nesutampa su įstatymu) reguliavimas, o ne teisinis poveikis. Šie teisiniai reiškiniai nesutampa. Teisinio reguliavimo sritis yra siauresnė už teisinio poveikio sritį. Antroji apima ir tokius ekonominius, politinius, socialinius santykius, kurių teisės normos nereguliuoja, bet teisė (teisinės idėjos) juos veikia. Teisinis reguliavimas kaip specialus teisinis poveikis yra susijęs su konkrečių teisių ir pareigų subjektams nustatymu, o teisinis poveikis – ne visada. Teisinis reguliavimas pabrėžia teisės normų įgyvendinimą per teisinius santykius, kurie teisinio poveikio sampratoje nėra išskiriami. Taigi teisinis reguliavimas yra teisės poveikio socialiniams ryšiams specialus atvejis, kuris nėra tiesiogiai susijęs su kitomis teisinio poveikio formomis: socialine, informacine, psichologine, auklėjamąja (S. Aleksejevas, V. Kazimirčiukas, V. Lazarevas, N. Matuzovas ir kt.) [3, p. 622–623].

Teisei tenka išskirtinis vaidmuo – apimti visas socialinio gyvenimo sritis. Tai reiškia, kad ne tik teisė gali atitinkamomis kryptimis paveikti socialinio gyvenimo sritis, bet ir šios

¹ Žodžio „socialumas“ referentas beveik visuomet buvo bendruomeniškumas. Žr.: Nisbet R. A. Sociologijos tradicija. – Vilnius: Pradai, 2000. P. 101. Šiame straipsnyje žodis „socialinis“ suprantamas kaip bendruomeniškumas. Teisė yra įrankis išreikšti svarbioms bendruomeniškoms visuomenės narių vertybėms ir palaikyti taikai visuomenėje.

² Sąvoka „savaimingai atsiranda“ vartojama Fr. A. von Hayeko apibrėžta prasme. Žr.: Hayek Fr. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I d. Taisyklės ir tvarka. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 61–68.

veikia teisės ir jos įgyvendinimo „gyvąjį“ supratimą, apskritai teisės sampratos raidą. Todėl negalima kategoriškai teigti, kad nėra jokios teisinio reguliavimo ir kitų teisinio poveikio formų tarpusavio įtakos. Etatistinės teisės sampratos požiūriu tokį ryšį turi „užtikrinti“ įstatymų leidėjo teisinė sąmonė, jo sveikas protas, kurio išvalgų, deja, nepakanka šiuolaikinės visuomenės socialinės raidos sąlygomis. Todėl neatsitiktinai šiuolaikinis teisinis reguliavimas grindžiamas ne tik teisės normomis, bet ir tiesiogiai taikomos teisinės idėjos (teisės principai), kurios susieja teisinį reguliavimą su kitomis teisinio poveikio formomis. Taip teisinis reguliavimas vis labiau artėja prie teisinio poveikio masto.

Galima daryti prielaidą, kad liberalios demokratijos sąlygomis aktyviai taikomos teisinės idėjos teisinį reguliavimą artina prie teisinio poveikio masto ir šiame procese normatyvistinė (etatistinė) teisės samprata perima sociologinio požiūrio į teisę bruožus. Sociologinis požiūris remiasi empirine teisės samprata, teisę suprantant kaip realiai gyvenime susiklosčiusius žmonių santykių modelius ir jų pagrindu priimamus sprendimus, atsižvelgiant į tuo metu visuomenėje paplitusią teisingumo sampratą [4, p. 88].

Sociologinio požiūrio credo 1913 m. tiksliai apibrėžė austrų teisininkas, teisės sociologijos pradininkas E. Erlichas: „mūsų laiku, kaip ir visais laikais, teisės raidos svorio centras – ne įstatymų leidyba, ne jurisprudencija, ne teismų praktika, o pati visuomenė“ [5, p. 109]. Sociologinė teisės samprata grindžiama dviem prielaidomis: 1) visuomenė yra pliuralistinės prigimties ir nėra vyraujančios socialinės grupės ir 2) realiai egzistuojanti socialinė tvarka yra svarbiausias teisės šaltinis. Pirmą, žmogaus prigimtis lemia jo nuolatinį poreikį kurti ir palaikyti socialinę tvarką [2]. Antra, pati socialinė tvarka susiklosto sąveikaujant socialinių grupių vertybėms ir sunormintiems interesams. Pavyzdžiui, 1963 m. norvegų mokslininkų tyrimai atskleidė, kad žmonės orientuoja savo elgesį dažniausiai ne pagal pozityvistinės teisės normų reikalavimus, o pagal visuomenėje įsigalėjusius stereotipinio elgesio imperatyvus (taip pat ir teisinius) [6, p. 155]. Jie atskleidė, kad pagrindinis motyvacinis elgesio veiksnys yra susiklosčiusi grupinė nuomonė, kurią skleidžia referentinės (asmenybei reikšmingiausios) grupės, neformalūs lyderiai ir kt. Todėl teisės socialinį veikimą būtina nagrinėti sociologinėje perspektyvoje, kurioje išryškėja socialinių neteisinių normų ir pozityviosios teisės normų konkurencija, įvairių socialinių sąlygų ir veiksnių įtaka teisiniam reguliavimui.

Teisės socialinio veikimo modeliavimas – tai realių socialinių procesų ir su jais susijusių teisės būvių teisės „atsiradimo ir įgyvendinimo“ etape analitinis tyrimas, leidžiantis prognozuoti teisės veiksmingumą. Kitaip tariant – tai teisės judėjimo nuo jos atsiradimo iki įgyvendinimo modelio sandaros ir mechanizmų pagrįstas tyrimas.

Sociologiniu požiūriu teisės socialinio veikimo „teisės atsiradimo ir teisės įgyvendinimo“ etape modelio sandarą išreiškia šie elementai:

1. Socialinio valdymo sistemos (valstybinio valdymo aparatas, nevalstybinio valdymo sistemos); šiuo lygmeniu sukuriama arba sankcionuojama „savaiminiu būdu atsiradusios“ [7, p. 61–68] teisės normos.
2. Socialiniai veiksniai (ekonominiai, politiniai, demografiniai, situaciniai veiksniai, galintys ir padėti, ir trukdyti įgyvendinti teisės normas).
3. Teisinės informacijos perdavimo sistemos (įvairaus pobūdžio informacinės, vertybinės, socialinės, psichologinės sistemos, kurios ne tik perduoda informaciją, bet ir per jas vyksta komunikacija).
4. Reguluojamos socialinės sistemos (per teisinę sąmonę asmenybė, grupė, bendruomenė, visuomenė patiria teisės poveikį).
5. Teisėto ir socialiai aktyvaus elgesio padariniai [8, p. 74–75].

Teisės sociologijos požiūriu išskiriami keturi santykinai savarankiški teisės socialinio veikimo mechanizmai: 1) teisinis; 2) socialinis; 3) psichologinis; 4) informacinis-komunikacinis. Jų pagrindu susiformuoja atitinkamos teisinio poveikio formos: 1) teisės reguliacinis; 2) etinis (apima paprotines, religines ir korporatyvines normas); 3) psichologinis ir 4) informacinis-komunikacinis poveikis. Būtent šių mechanizmų veikimas, jų tarpusavio ryšiai veikia

teisės procesus „teisės atsiradimo ir teisės įgyvendinimo“ etape. Todėl teisės socialinio veikimo modelio analizė grindžiama teisės socialinio veikimo mechanizmų atskleidimu.

Teisės socialinio veikimo mechanizmai

Teisinio reguliavimo mechanizmas – tai teisinių priemonių sistema, sukurta padėti teisės subjektams įgyvendinti jų interesus. Teisės teorijoje teisinio reguliavimo mechanizmas suprantamas teisinio pozityvizmo ir sociologinės teisės požiūriais. Pavyzdžiui, S. Aleksejevas teisinio pozityvizmo požiūriu išskiria tris teisinio reguliavimo mechanizmo elementus: 1) teisės normos ir individualūs teisės taikymo paliepimai; 2) teisiniai santykiai; 3) teisių ir pareigų įgyvendinimo aktai [9, p. 27].

Šiuo požiūriu A. Malko detalizuoja teisės judėjimą „teisės atsiradimo ir teisės įgyvendinimo“ etape. Jo nuomone, teisinio reguliavimo procesą sudaro penkios pagrindinės stadijos (kitai tariant, šiame etape teisė pereina penkis būvius): 1) teisės norma; 2) teisinis faktas arba faktinę sudėtį išreiškiantis teisės taikymo aktas; 3) teisinis santykis; 4) teisių ir pareigų įgyvendinimo aktai; 5) apsauginis teisės taikymo aktas (fakultatyvinis elementas) [3, p. 627]. Penktoji teisinio reguliavimo stadija pradeda veikti tik tada, kai nepavyksta įgyvendinti teisės ir į pagalbą nepatenkintam interesui turi ateiti atitinkama teisės taikymo veikla. Šiuo atveju teisės taikymo atsiradimas susijęs su neigiamo pobūdžio aplinkybėmis, išreiškiančiomis arba potencialiai realią teisės pažeidimo galimybę, arba tiesioginį teisės pažeidimą.

Teisės teorijoje yra bandymų vadovaujantis sociologiniu požiūriu išplėsti teisinio reguliavimo elementus. Pavyzdžiui, V. Lapajeva pabrėžia sociologinį požiūrį į teisinį reguliavimą ir išskiria tokius juridinio mechanizmo elementus: 1) tinkamos teisės formos pasirinkimas (t. y. teisingas teisės normų akto lygio – įstatymo, poįstatyminio akto pasirinkimas; teisingas teisės normų akto rūšies – administracinio, civilinio ir kt. teisės normų akto pasirinkimas); 2) tarpnorminių kolizijų buvimas arba nebuvimas; 3) visuomeninių santykių teisinio suregulavimo laipsnis (optimalus suregulavimas, normų aktų gausa arba teisėkūros spragos); 4) teisingas teisinio poveikio subjektų nustatymas; 5) tinkamo teisinio poveikio būdo pasirinkimas; 6) teisių ir pareigų pusiausvyros užtikrinimas; 7) numatytos paskatinimo normos arba sankcijos reikšmė teisinio poveikio adresatams; 8) būtinų teisinių garantijų buvimas ir jų veiksmingumas (pvz., materialinių teisės normų užtikrinimas atitinkamomis procesinėmis formomis, konfliktų sprendimo procedūros institucinis užtikrinimas); 9) įstatymo stabilumo laipsnis; 10) teisės taikymo veiklos kokybė ir veiksmingumas; 11) visuomenės teisinė kultūra, pareigūnų ir piliečių teisinė sąmonė [10, p.78–79]. Tokie bandymai yra svarbūs, nes ryšių tarp šių teisinio reguliavimo elementų tyrimas atskleidžia duomenis, kurie gali turėti įtakos tolesnei teisės teorijos raidai.

Teisės veikimo socialinis mechanizmas (teisės veikimo socialinė aplinka) – tai visuma socialinių sąlygų (socialinės neteisinės normos) ir veiksmų (pvz., paprotinis mąstymas), kurie suponuoja teisės atsiradimą, sąveikauja su teise įvairiuose jos funkcionavimo etapuose ir atsispindi teisės įgyvendinimo socialiniuose padariniuose. Teisė kuriama ir atsiranda ekonominio, politinio, dorovinio ir kitokio pobūdžio socialinių veiksmų sąveikos kontekste. Šie veiksniai sąveikauja su teise visuose jos funkcionavimo ir įgyvendinimo proceso etapuose, t. y. sudaro teisės veikimo socialinę aplinką (sociumą). Todėl vienas svarbiausių teisės sociologijos uždavinių – nagrinėti teisės socialinės aplinkos struktūrą, jos elementų ryšį su teise.

Socialinė aplinka kaip teisės veikimo kontekstas dažniausiai nagrinėjama šiais požiūriais:

1. *Aksiologiniu (vertybių teorijos) požiūriu.* Šiuo požiūriu nagrinėjama: teisės vaidmuo ir jos reikšmė visuomenės socialinių vertybių sistemoje; teisinių ir kitų socialinių vertybių suderinamumas (arba prieštaringumas); teisėtumo ir tikslingumo principų santykis; teisės socialinio prestižo lygis; teisės atitiktis socialiniams lūkesčiams laipsnis. Išsiaiškinama, kiek vi-

suomenė pripažįsta ir palaiko teisės saugomas socialines vertybes ir reikalaujamas elgesio formas. Modeliuojant teisės socialinį veikimą ypač svarbu tinkamai vertinti visuomeninės sąmonės formų – politinės ir dorovinės sąmonės – poveikį teisinei sąmonei. Sociologiniai tyrimai šioje srityje turėtų atskleisti visuomenės teisinio mąstymo, atitinkančio dabarties iššūkius, formavimosi procesus.

2. *Socioreguliaciniu požiūriu.* Šis požiūris pabrėžia socioreguliacinio normatyvinį pagrindą. Tai reiškia, kad nagrinėjama teisė kaip socialinio regulatoriaus sąveika su kitais socialiniais reguliatoriais. Šiuo požiūriu siekiama atskleisti, koks susiklostė teisės normų ir faktiškai veikiančių socialinių normų (veiklos įpročių vienoje ar kitoje veiklos srityje) santykis – normų suderinamumas ir prieštaravimai; kokio reikia papildomo teisėkūrinio pastiprinimo, kad įsigalėtų teisės normų ir kitų socialinių reguliatorių pozityvinės sąveikos formos.

3. *Socialinės kontrolės požiūriu.* Visavertiška teisės socialinio veikimo mechanizmo analizė turi atskleisti teisės vietą ir vaidmenį socialinės kontrolės institutų sistemoje. Dažnai socialinės kontrolės samprata apibrėžiama tik visuomenės lygiu, ignoruojant individų socializacijos reikšmę. Susiaurinta socialinės kontrolės samprata suprantama kaip socialinės sistemos socioreguliacijos būdas. Tuomet išplečiamas socioreguliacinis požiūris. Dažnai toks socialinės kontrolės požiūrio susiaurinimas yra nepagrįstas ir riboja teisės socialinio veikimo modeliavimo galimybes. Neatsitiktinai T. Parsonsas pabrėžė socialinės kontrolės kaip individų socializacijos reikšmę: socialinė kontrolė – tai „societariinių normų ir vertybių internalizacija asmenybių sistemose“ [11, p. 372]. Būtent individų socializacija yra socialinės kontrolės visuomenės lygiu pagrindas. Tai reiškia, kad socialinės kontrolės veikimas neapsiriboja vien normatyvinio reguliacinio procesais, o apima ir visų visuomenėje veikiančių socialinių normų ir institutų funkcionavimą (pvz., šeimos ir santuokos, švietimo, mokslo, sveikatos apsaugos, teisingumo, viešosios nuomonės institutus). Socialinės kontrolės tikslas – tai faktinių visuomeninių santykių pavertimas tokiais santykiais, kurie atitiktų visuomenės lūkesčius ir vertybiškai normatyvinius reikalavimus. Tai galima pasiekti dviem būdais: arba paisant visuomenėje priimtų vertybių ir normų kuo tikslingiau organizuoti socialinę realybę (auklėjimu, įtikinėjimu, prievarta ir kitomis socialinio poveikio priemonėmis), arba keisti pasenusias normas ir vertybes. Socialinė kontrolė vyksta spontaniškai derinant abu būdus.

Teisės veikimo psichologinis mechanizmas – tai teisės poveikio žmonių elgesio motyvams laidavimo būdai. Motyvai yra veiklos paskatos, susijusios su individo poreikių tenkinimu: individo aktyvumą skatinantys ir jo veiklos kryptį lemiantys aplinkos arba vidaus veiksniai; materialūs arba idealūs individo tikslai; individo veiksmų ir poelgių pasirinkimo priežastis, kurią pats individas suvokia [12, p. 177]. Motyvams priskiriame visa tai, kas skatina žmogaus veiklą: poreikius ir interesus, potraukius ir emocijas, nuostatas ir idealus. Dažniausiai išskiriami du pagrindiniai teisinio poveikio būdai: 1. sulaikantieji motyvai – jie formuojami įvedant bendruosius ir specialiuosius draudimus; 2. skatinamieji motyvai – jie formuojami numatant pareigas ir leidimus. Šie teisinio poveikio būdai dažniausiai veikia vienas kitą papildydami ir kiekvienoje visuomeninių santykių srityje bei apskritai apibrėždami teisinio reguliacinio režimą.

Nagrinėjant teisės socialinio veikimo psichologinį mechanizmą reikia apibūdinti visuomenės savireguliacijos ir valdžios vykdomos reguliacijos santykį. Šį santykį nėra lengva tiksliai apibrėžti, ir tai turi įtakos teisės socialinio veikimo modeliavimo tikslumui. Paprastai spontaniškai susiformuoja ir keičiasi visuomenės savireguliacijos pobūdis, kurį atspindi teisinio poveikio elgesio motyvams būdų santykis: vyrauja arba sulaikantieji, arba skatinamieji motyvai, arba jų dinaminė pusiausvyra. Šiuolaikinės pilietinės visuomenės savireguliacija – tai jos sugebėjimas neperžengiant leistinių ribų išlaikyti savo esminius parametrus ir funkcijas. Šio sugebėjimo pagrindas yra visuomenės kaip sistemos dėl jos vidinės organizacijos darinių autonomiškumo ir stabilumo mokėjimas priešintis aplinkos poveikiams. Kitaip sakant, ypač pabrėžiamas piliečių savaveiksmių organizacijų vaidmuo – būti tarpininku tarp žmogaus ir valstybės, neleidžiant paminti žmogaus teisės ir laisvės, imtis savavališkai vienašališkų veiksmų reglamentuoti piliečių veiklą.

Pilietinės visuomenės savireguliacijos mechanizmas padeda subalansuoti piliečių privačius ir visuomenės socialinius interesus, išreiškiamus įstatymo forma. Jeigu šio mechanizmo nėra ar jis dar nesusiformavo, tai valstybė perima visuomenės savireguliacijos funkciją, pakeisdama ją išorine reguliacija. Išorinės reguliacijos stiprinimas ir jos plėtimas, nors ir be išankstinio sumanymo, veda prie visuomenės biurokratizavimo, o kova su šiuo reiškiniu – prie imperatyvinio teisinio režimo.

Elgesio motyvacijai įtakos turi visuomeninių santykių reguliavimo pobūdis: imperatyvusis arba dispozityvusis. Konkrečioje socialinėje srityje teisinio poveikio elgesio motyvacijai būdų santykis yra istoriškai kintantis reiškinys, kurį suponuoja įvairių veiksnių sąveika, pavyzdžiui, valstybės politinio režimo, visuomenės teisinės kultūros būklės, tautos tradicijų ir psichologijos (savireguliacijos mechanizmu) sąveika. Todėl visuomenėje įsivyravęs teisinio poveikio būdų santykis yra labai svarbus egzistuojančio teisinio režimo ir teisės socialinio veikimo bruožas.

Teisės veikimo informacinis-komunikacinis mechanizmas – tai teisinės informacijos komunikaciniai tinklai, kurie turi laiduoti teisės informacinį komunikacinį poveikį teisės subjektams. Augant teisės ir plečiantis elektroninės erdvės vaidmeniui šiuolaikinėje visuomenėje teisės teorijai iškyla labai sunkus uždavinys – apibrėžti informacinį-komunikacinį mechanizmą ir jo ryšius su kitais teisės veikimo mechanizmais. Komunikacinis tinklas – tai socialinei grupei reikšmingos informacijos priėmimo ir perdavimo struktūra. Teisėkūros ir teisės taikymo subjektų skelbiami teisės aktai, piliečių tarpusavio sutartys yra reikšminiai veiksmai, sąmoningai adresuoti kitiems žmonėms. Todėl juos galima vadinti komunikaciniais veiksmais. Šiuolaikinė teisės sociologija siekia atskleisti teisės socialinio veikimo informacinį komunikacinį mechanizmą, teisinės komunikacijos valdymo dėsningumus.

Žmonių gyvenimo kokybei didelės įtakos turi bendravimo pobūdis. Kokybiškas bendravimas laiduoja įvairių lygių produktyvius santykius. Šio poreikio reikšmė išauga pilietinėje visuomenėje, kurios nariai tarpusavio santykius grindžia ne vien draugyste, bet remiasi ir teise kaip komunikacijos priemonių visuma. Komunikacinių būdų ir priemonių įvairovei plečiantis iškyla jų tinkamo pasirinkimo problema. Komunikacinio būdo ir priemonės pasirinkimas perduoti atitinkamo tipo pranešimą yra labai svarbus mums ir mūsų partnerių gerovei, sėkmingam siekiamo tikslo įgyvendinimui [13, p. 343].

Sudėtingėjant teisei ir didėjant jos vaidmeniui šiuolaikinėje visuomenėje iškilo būtinybė kurti ir plėtoti teisės komunikacinius tinklus, kurie laiduotų teisinės informacijos sklaidą ir teisinės komunikacijos procesų valdymą (grįžtamojo ryšio užtikrinimas) visuomenėje. Teisės komunikaciniai tinklai ar jų dalis turi būti atviri ir prieinami visuomenės nariams, kurie siekia savo interesus įgyvendinti teisiniu pagrindu. Tai kad nėra teisės komunikacinių tinklų arba jie menkai išplėtoti, tampa kliūtimi visuomenės teisinės kultūros raidai. Mūsų visuomenėje dabar susiklostęs teisinės informacijos perdavimo tinklas neturi pakankamai galimybių organizuoti grįžtamąjį ryšį ir gauti informaciją apie teisės įgyvendinimą ir juo labiau – valdyti teisinės komunikacijos procesus.

Visuomenėje paprastai yra įvairių tipų komunikacinių tinklų, kurie skirstomi pagal tai, koku būdu kiekvienos grupės narys gauna grupei reikšmingą informaciją. Teisinei informacijai perduoti ir grįžtamajam ryšiui gauti pilietinėje visuomenėje svarbiausios yra formalių grupių (pvz., valstybės, jos institucijų ir nevalstybinių organizacijų) komunikacinės struktūros. Šios struktūros yra griežtos ir stabilios, informacija pateikiama pagal tam tikras taisykles, pavyzdžiui, „Valstybės žinios“. Įvairios žinybos ir organizacijos sukūrė savo pačių valdomus teisinės informacijos sklaidos ir komunikacijos tinklus. Be abejonės, perspektyviausias yra teisinės informacijos perdavimas elektroninėje erdvėje. Teisinės informacijos sklaida elektroninėje erdvėje laipsniškai perauga į teisinės komunikacijos tinklus (grįžtamojo ryšio užtikrinimas), kurių tipai gali būti įvairios struktūros.

Teisės socialinio veikimo modeliavimo problemos

Apžvelgsime kiekvieno „teisės atsiradimo ir teisės įgyvendinimo“ modelio elemento teisės socialinio veikimo tyrimo problemas.

Socialinio valdymo sistemos lygmuo. Teisės socialinio veikimo modeliavimas prasižada teisės socialinės paskirties analize. Čia susiduriame su pirmąja fundamentalia problema, nes nėra oficialiai suformuluoto teisės socialinės orientacijos tikslo. Iš tikrųjų yra skirtingo lygio teisės tikslai: 1) nujaučiamas arba išreiškiamas kaip moraliai būtinas teisės socialinės orientacijos tikslas, į kurį turėtų orientotis teisinė sistema; 2) atskirų teisės formų bei teisę įgyvendinančių institucijų tikslai. Tam tikro visuomenės raidos tarpsnio teisės socialinis tikslas turėtų būti bendras ir subordinuoti visus kitus dalinius – įstatymų leidybos ir teismų ar kitų teisės taikymo institucijų tikslus.

Šiame teisės veikimo modeliavimo etape neišvengiamai susiduriame su dviem fundamentaliomis vertybėmis – žmogumi ir bendruomene. Žmogaus savikūra visada ir neišvengiamai yra bendruomeninis vyksmas, nes „*homo sapiens* visada ir tokiu pat mastu yra *homo socius*“ (E. Diurkheimas). Pastangos atriboti šias vertybes atveda prie kraštutinumų: suabsoliutinamas arba bendruomenės, arba individo vaidmuo. Vakarų civilizacija (taip pat ir Lietuva) irgi neišvengia pavojų, kuriuos sukelia įsikerojanti tariamo individualizmo doktrina. Tačiau yra vilčių atsigręžti į tikrąjį individualizmą, kuris nesusipriešina su bendruomeniškumu [14, p. 9–38]. Todėl jau dabar turime mąstyti apie teisės vaidmenį apibrėžiant žmogaus teisės ir puoselėjant bendruomeniškumą kaip būtiną žmogaus gyvenimo kokybės sąlygą.

Liberaliai demokratiškos visuomenės raidos pagrindas – žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas. Tai reiškia, kad teisės socialinė paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus teises ir laisves. Bet ši minimalistinė socialinė teisės paskirtis šiuolaikinėje visuomenėje yra nepakankama bent dviem aspektais:

1. Egzistuoja įtampa tarp pirmosios ir antrosios kartos žmogaus teisių ir laisvių. Socialinių, ekonominių ir kultūrinių žmogaus teisių paskirtis – užtikrinti normalų, orų gyvenimą asmenims, atsidūrusiems žemiau tam tikros materialinės ir socialinės gerovės bei išsilavinimo ribos. Šią ribą apibrėžia ne politinė koncepcija, o lemia konkrečios visuomenės išsivystymo ekonominis, socialinis ir kultūrinis lygis [15, p. 197–201]. „Socioekonominės teisės užkrauna pareigas valstybei ir visuomenei, tačiau jos visiškai nesukuria jokių pareigų patiems asmenims; <...> jų dėka asmuo tampa pasyvus politiniuose santykiuose; socioekonominės teisės ardo asmeninių ir politinių teisių bei laisvių paskirtį užtikrinti nepriklausomą, autonomišką individo būtį“ [16, p. 120].
2. Neapibrėžtas teisės vaidmuo kurti bendruomenišką visuomenę, t. y. socialinis teisinis mechanizmas, kurį taikant būtų galima siekti visuomenės narių savitarpio susitarimo (socialinio kompromiso) ir kartu užtikrinti visuomenės dinaminę pusiausvyrą.

Veikiant teisei sistemai ir teisės normoms turime nuolatos kurti ir palaikyti visuomenėje pasitikėjimo ir saugumo, visuomenės sutelktumo stiprinimo tendencijas, kurios persveria ir nustelbia griovimo tendencijas. Tai reiškia, kad teisinė sistema, sąveikaudama su moraline, ekonomine, politine ir kitomis gretimomis socialinėmis sistemomis, turi įgyvendinti maksimalistinę teisės socialinę paskirtį: 1) saugoti ir ginti žmogaus pamatinius interesus; 2) užtikrinti visuomenės grupių socialinę ir politinę santarvę; 3) skatinti bendruomenišką visuomenės gyvenimo pažangos raidą. Nors teisės socialinė paskirtis yra nedaloma, bet dėl aiškumo pabrėžėme jos aspektus. Taigi teisės socialinė (bendruomeninė) paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus teises bei laisves ir sudaryti teises visuomenės raidos, užtikrinančios žmogaus gyvenimo kokybės augimą, galimybes.

Teisės socialinės paskirties kontekste išryškėja teisės vaidmuo ir supratimas, kad jos veikimas turi būti derinamas su kitais socialiniais reguliatoriais, ypač su morale ir religija. Tai reiškia, kad kuriamos teisės normos turi neprieštarauti pačios teisės socialinei paskirčiai, o

jų įgyvendinimas nesukelti tokių šalutinių rezultatų, kurie pakerta visuomenės narių tikėjimą pagrindinėmis socialinėmis vertybėmis.

Teisės norma sukuriama kaip įstatymų leidėjo valios išraiška. Tai reiškia, kad leidžiant įstatymus vienu metu vyksta keli socialiniai procesai: 1) socialinės grupės deklaruoja interesus, kuriems įgyvendinti tikisi sulaukti teisinio pastiprinimo; 2) atsižvelgdamas į juos įstatymų leidėjas turi išanalizuoti kitų socialinių grupių lūkesčius; siekdamas šio tikslo įstatymų leidėjas turėtų bendradarbiauti su nevyriausybinėmis organizacijomis, viešosios nuomonės apie socialinius ir teisinius poreikius tyrimo institucijomis; 3) remdamasis socialinių tyrimų duomenimis įstatymų leidėjas įvertina esamus ir galimus socialinius veiksnius, kurie gali turėti teigiamą arba neigiamą įtaką naujo įstatymo veikimui, siekiamus ir galimus jo veikimo socialinius padarinius, galinčius pagerinti, pabloginti ar neutraliai paveikti bendrą socialinę padėtį. Šių socialinių procesų galutinėje stadijoje sukuriama teisės norma, kuri negali pažeisti teisės socialinės orientacijos paskirties.

Socialinių veiksnių lygmuo. Tolesniam priimtoms teisės normos veikimui turi įtakos tiek visa susipynusių socialinių sąlygų ir veiksnių visuma, tiek atskiri naujai susiklostę socialiniai veiksniai. Labai sunku modeliuojant teisės socialinį veikimą atsižvelgti į naujų socialinių veiksnių galimą įtaką įgyvendinamoms teisės normoms. Dalies tokių veiksnių atsiradimą gali lemti pats teisės normos įgyvendinimas, ir tokios socialinės situacijos kartais būna sunku išvengti. Pavyzdžiui, rinkos ekonomikai būdingi nusikaltimai pradėti daryti anksčiau, negu susiformavo pati rinka, nes „atitinkamos struktūros“ jau buvo „pasirengusios“ ekonominių santykių teisiniui liberalizavimui ir valstybinio ūkio objektų privatizavimui. Šiomis sąlygomis jos veikė ne tik nusikalstamu būdu, bet ir apskritai greičiau negu susiformavo ir ėmė veikti įprasti rinkos subjektai. Tai neigiamai paveikė pačios rinkos formavimosi procesą. Kita dalis veiksnių atsiranda socialinių permainų procese ir gali įvairiai veikti teisės normos įgyvendinimą. Dėl to teisėkūros subjektas, remdamasis teisės veikimo empirinių tyrimų duomenimis, turi koreguoti galiojančias teisės normas ir taip išvengti nepageidautinų socialinių padarinių.

Teisinės informacijos perdavimo sistemų lygmuo. Modeliuojant teisės socialinį veikimą dažniausiai remiamasi valstybės valdomomis informacijos perdavimo priemonėmis (pvz., „Valstybės žinios“, kodeksai) ir grįžtamojo ryšio gavimo kanalais (pvz., teismai). Kitaip sakant, modeliuojant nepakankamai atsižvelgiama į teisinės informacijos perdavimo galimybes pusiau formaliais ir neformaliais komunikacijos kanalais, neapibrėžiami ir neįvertinami jų sukurti socialiniai padariniai. Jie teisinės komunikacijos erdvėje sukelia ne tik triukšmo foną, bet ir gali reikšmingai iškreipti teisės reikšmes. Kai visuomenė jaučia formalių informacijos perdavimo tinklų galimybių ribotumą ar dar blogiau – menkai jais pasitiki, tai pasinaudodami vertybinėmis normomis, socialinėmis psichologinėmis sistemomis šią erdvę užima ir joje įsitvirtina pusiau formalūs ir neformalūs komunikaciniai tinklai.

Didelis visuomenės pasitikėjimas, pavyzdžiui, žiniasklaida, turėtų įpareigoti ją tarnauti visuomenės socialinėms reikmėms. Bet taip nėra ir vargu ar tai įmanoma, kai žiniasklaidos tarnavimas visuomenei siejamas su verslo interesais. Suprasdama savo padėties dvilypumą, žiniasklaida susiaurina tarnavimo visuomenės socialinėms reikmėms erdvę iki valstybinės valdžios institucijų veiklos kontrolės, kuri derinama prie verslo interesų. Žiniasklaida siekia neprisiimti atsakomybės už visavertišką teisinę ir apskritai informacijos perdavimą, dažnai perduodamą informaciją iškraipo savo komentarais ir vertinimais. Kai kurios žiniasklaidos priemonės nesivaržo paskelbti nevisiškai patikrintą informaciją ar netgi gandus, kurie pasitikėjimo žiniasklaida kontekste virsta didelės visuomenės narių dalies kryptingų veiksnių signalu ir šitaip sukelia vienokios ar kitokios trukmės socialinį chaosą, pavyzdžiui, indėlių atsiėmimas iš Vilniaus banko 2002 m. pabaigoje. Žiniasklaida tapo labai svarbiu teisės socialinio poveikio veiksmu, formuojančiu visuomenės ir jos narių sąmonę, empirinę teisę ir jos veikimo socialines sąlygas. Todėl reikia siekti kuo tiksliau teisiniu būdu apibrėžti tokį jos vaidmenį, kurį būtų galima tinkamai įvertinti ir atspindėti modeliuojant teisės socialinį veikimą. Kita vertus, pati valstybė turi imtis aktyvių kryptingų veiksnių plėtojant teisinę komunikacijos tinklus, ypač elektroninėje erdvėje.

Reguliuojamų sistemų ir teisėto elgesio padarinių lygmenys. Teisės socialinio veikimo modeliavimo netobulumą didina nesuklasifikuoti dabarties visuomenės ir jos narių teisinės sąmonės apraiškos ir teisinio elgesio padariniai, kuriuos vengiama empiriškai sistemingai nagrinėti. Teisės teorijoje pabrėžiamas asmenybės teisinės sąmonės ir jos valingo elgesio vaidmuo teisės įgyvendinimo procese. Iš asmenybės reikalaujame labai daug: ji turi žinoti ir mokėti įvertinti savo veikimo teises galimybes susiklosčiusiomis sąlygomis. Ar tai įmanoma visais atvejais? Jeigu pripažįstame teisinio reglamentavimo sudėtingumą, tai turime sistemingai nagrinėti visuomenės narių sugebėjimus teisingai suprasti teisinį reglamentavimą ir empirines galimybes juo vadovautis, kad būtų surastos tinkamos pagalbos žmonėms priemonės išvengti grėsmingo atotrūkio tarp dviejų teisės būvių – knyginės ir gyvosios. Šią klasikinę teisės veikimo problemą sprendė daug žymių teisės ir teisės sociologijos mokslininkų (pvz., E. Erlichas, R. Paundas, K. Levelinas, G. Gurvičius, W. Evanas ir kt.). Tačiau reikia pabrėžti, kad šios problemos neįmanoma vienareikšmiškai išspręsti, nes priimtus sprendimus suponuoja konkretaus laikmečio visuomenės ypatumai.

Teisinė sąmonė daro įtaką asmenybės poelgiams, kreipia jos veiksmus teisine arba neteisine vaga. Bet tarp teisinės sąmonės ir teisinio elgesio nėra griežtos atitikties. Žmonių veiksmai rodo įvairius jų santykius su teisės normų reikalavimais: galima žinoti teisės normas ir išmanyti savo poelgio padarinius, bet veikti priešingai, nei reikalauja teisės normos (pvz., kai teisės subjekto sąmoningai padaryta veika duoda jam akivaizdžiai daugiau naudos, nei jis patiria kentėjimų, kylančių iš su šios veikos padariniiais susijusios maksimalios teisinės atsakomybės); galima neišmanyti objektinės teisės normų, bet jų laikytis (tai gali nulemti, pvz., padarumas arba sankcijos baimė); galima beveik nieko neišmanyti apie teisę ir įstatymus, bet veikti pagal teisinį jausmą, susiformavusį auklėjimo procese; galima sąmoningai laikytis teisės normų ir savo teises žinias naudoti savo teisėms ir laisvėms įgyvendinti. Akivaizdu, kad teisinio poveikio priemonių pagrindas yra ne vien teisės, bet ir moralinės normos (jų interiorizacijos laipsnis).

Apskritai teisinis elgesys yra sudėtinga sąvoka, nes ji tiesiogiai susijusi ne tik su teisine atsakomybės samprata, bet ir glaudžiai susipynusi su norminio elgesio sąvoka, nors šios sąvokos ir nesutampa. Egzistuoja daug norminio elgesio pavyzdžių, kurie susiję ne su teisinio pozityvizmo, o su kitomis socialinių (moralinių, religinių, korporacinių) normų sritimis [17, p. 144–152]. Tai reiškia, kad nuolatos vyksta socialinių neteisinių ir teisinių elgesio modelių konkurencija, kuri kelia pagrįstų abejonių teisinio pozityvizmo teisės normų funkcionalumui.

Išvados

Teisės socialinio veikimo modeliavimas – tai realių socialinių procesų ir su jais susijusių teisės būvių teisės „atsiradimo ir įgyvendinimo“ etape analitinis tyrimas, leidžiantis prognozuoti teisės veiksmingumą.

Teisės sociologijos požiūriu išskiriami keturi santykinai savarankiški teisės socialinio veikimo mechanizmai: 1) teisinis (teisinio reguliavimo); 2) socialinis (socialinio neteisinio reguliavimo); 3) psichologinis ir 4) informacinis-komunikacinis. Šiuolaikinės teisės socialinį veikimą pagrįstai galima modeliuoti tik įvertinus pastarųjų trijų mechanizmų vaidmenį ir atskleidus poveikio teisei dėsningumus. Todėl viena iš šiuolaikinės teisės teorijos plėtojimo kryptų turėtų būti teisės socialinio veikimo teorinis pagrindimas.

Visuomenės savireguliacijos ir valdžios vykdomos reguliacijos santykis vienaip ar kitaip daro įtaką teisės socialinio veikimo mechanizmų funkcionavimui. Problemiškas šio santykio apibrėžimas riboja teisės socialinio veikimo modeliavimo tikslumą.

Teisės socialinio veikimo modelio tyrimas atskleidė teisės veikimo modeliavimo visų teisės funkcionavimo lygių problemas.

1. Socialinio valdymo sistemų lygmuo. Neapibrėžta teisės socialinė paskirtis riboja teisės socialinio veikimo modeliavimo patikimumą. Daliniai teisės formų ir teisinių institucijų tikslai, suformuluoti skirtingai suprantamos teisės socialinė paskirties kontekste, dažniausiai sukelia giluminį vertybinį ir norminį konfliktą, kuris išryškėjęs teisės įgyvendinimo procese pakerta visuomenės narių pasitikėjimą pagrindinėmis socialinėmis vertybėmis. Jeigu valstybės teisinis reguliavimas, skirtas socioekonominėms žmogaus teisėms ir laisvėms įgyvendinti, nėra subalansuotas su teisės socialinės orientacijos paskirtimi, tai etinis, psichologinis ir komunikacinis teisės poveikiai gali neigiamai paveikti pasitikėjimą pirmosios kartos žmogaus teisėmis ir laisvėmis, jų supratimą ir jomis naudojimąsi. Galutinėje teisėkūros procesų stadijoje sukurta teisės norma turi atitikti teisės socialinės orientacijos paskirtį.

2. Socialinių veiksnių lygmens analizė atskleidžia, kad teisės veikimo ir nuolatos vykstančių socialinių pokyčių sąveikos procese visada atsiranda veiksnių (sąlygų), kurie daro reikšmingą neigiamą įtaką teisės normų veikimui bei sukelia nepageidaujamų socialinių padarinių. Šie sunkiai prognozuojami socialiniai veiksniai yra modeliavimo kliūtys, kurias galima sušvelninti organizuojant sistemingus empirinius teisės socialinio veikimo tyrimus ir jų duomenų pagrindu koreguojant galiojančias teisės normas.

3. Modeliuojant teisės socialinį veikimą nepakankamai atsižvelgiama į teisinės informacijos perdavimo galimybes pusiau formaliais ir neformaliais komunikacijos kanalais, neapibrėžiami ir neįvertinami jų sukuriami socialiniai padariniai. Valstybė turi imtis aktyvių kryptingų veiksmų plėtojant teisinės komunikacijos tinklus, ypač elektroninėje erdvėje.

4. Teisės socialinio veikimo modeliavimo netobulumą didina nesuklasifikuoti dabarties visuomenės ir jos narių teisinės sąmonės apraiškos ir teisinio elgesio padariniai, kuriuos vengiama empiriškai sistemingai nagrinėti. Šiuolaikinei teisės teorijai keltinas uždavinys apibendrinti socialinių neteisinių ir teisinių elgesio modelių konkurencijos empirinių tyrimų duomenis, į kuriuos atsižvelgiant būtų galima pagrįsčiau modeliuoti teisinio pozityvizmo teisės normų funkcionalumą.

LITERATŪRA

1. **Teisinio** reguliavimo Lietuvoje socialinis veiksmingumas (baigiamoji ataskaita). Darbo vadovas prof. habil. dr. A. Vaišvila. Vilnius: rankraščio teisėmis, 2002. Deponuota Lietuvos valstybiniame mokslo ir studijų fonde.
2. **Šlapkauskas V.** Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys // Jurisprudencija: mokslo darbai. Lietuvos teisės universitetas, 2002. T. 24 (16).
3. **Теория** государство и права. Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – Москва: Юристь, 1999.
4. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
5. **Карбонье Ж.** Юридическая социология. – Москва: Прогресс, 1986.
6. **Stjernquist P.** How are Changes in Social Behavior Developed by Means of Legislation. – Oslo, 1963.
7. **Hayek Fr.** Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I d. Taisyklės ir tvarka. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
8. **Кудрявцев В. Н., Казимирчук В. П.** Современная социология права. – Москва: Юристь, 1995.
9. **Алексеев С. С.** Общая теория права. Т. 2. – Москва: Юридическая литература, 1982.
10. **Лапаева В. В.** Конкретно-социологические исследования в праве. – Москва: Юридическая литература, 1987.
11. **Американская** социология. – Москва: Изд -во МГУ, 1972.
12. **Psichologijos** žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
13. **Перспективы** социальной психологии. Второе международное издание. Редакторы–составители М. Хьюстон, В. Штребе, Дж. М. Стефенсон. – Москва: ЭКСМО, 2001.
14. **Hayek F. A.** Individualizmas ir ekonominė tvarka. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
15. **Rawls J.** Politinis liberalizmas. – Vilnius: Eugrimas, 2002.

16. **Spruogis E.** Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius: rankraščio teisėmis, 2002.
17. **Šimašius R.** Teisinis pliuralizmas. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius: rankraščio teisėmis, 2002.

The Modeling of the Social Operations of Law and its Boundaries: A Sociological Approach

Assoc. Prof. Dr. Vytautas Šlapkauskas

Law University of Lithuania

SUMMARY

The purpose of this research is to analyze the model of the social operations of law from the perspective of the sociology of law and to define the present boundaries of the modeling of this effect. The boundaries of modeling appear due to the insufficient empirical experience of the social operations of law.

The modeling of the social operations of law relies on the perception of the totality of real intermediate conditions and processes which affect law within the context of social relationships as it comes into existence and the interval in which it is applied. These intermediate conditions and processes of law are fashioned by the interrelationships between law and other important social factors and the mechanisms through which law operates. This is what underlies the understanding of the evolution of law from the forms of its manifestation to the structure of its application and its operating mechanisms.

The present article formulates the notion of the modeling of the social operations of law and analyzes the mechanisms of the functioning of law. The mechanisms are defined as following:

- 1) legal (mechanism of legal regulation);*
- 2) social (in its narrow sense);*
- 3) psychological;*
- 4) informational-communicational.*

The social operations of law can be modeled only after having estimated the role of the latter mechanisms and having revealed the regularities of their effect on law. The relationship between society's self-regulatory processes and the regulation implemented by the government also affects the operation of the social mechanisms of law. This relationship is a difficult one to define, therefore it complicates the accuracy of the modeling of the social operations of law. Therefore, one of the directions in which modern theory of law is to be developed should be the providing of a consistent theoretical basis for the social operations of law.

The present article reviews the problems (boundaries) related to the modeling of the social operations of law.

The main conclusions which the article points out embrace all the levels of the social operations of law: 1) the level of the systems of social control; 2) the level of social factors; 3) the level of the systems of the transmission of legal information; 4) the level of the regulated systems and the consequences of legitimate behavior.

1. The level of the systems of social control. The social purpose of law remains undefined, therefore it limits the reliability of the modeling of the social operations of law. The partial goals of various forms and institutions of law that have been formulated within the context of different definitions of the social purpose of law usually generate a deep conflict of norms and values, which emerges in the process of the application of law and thereby undermines society's trust in the main social values. Unless the legal regulation of the state, which seeks to fulfil man's socioeconomic rights and freedoms, is balanced in accordance with the social orientation of law, the ethical, psychological

and communicative effects of law may negatively affect the trust in the rights and freedoms of the first generation, their conception and use. The legal norm, which is established at the final stage of the lawmaking processes, must correspond to the social orientation of law.

2. The analysis of the social factors of law shows that the interaction between the operations of law and the constant changes in society gives rise to the factors (conditions) which have a negative effect on the operation of legal norms and have undesirable social consequences. These social factors are difficult to predict and thus form the obstacles of the modeling of the social operation of law, but they can be overcome by implementing systematic empirical research into the social operation of law, which can afterwards serve as a basis upon which the existent legal norms may be corrected.

3. The modeling of the social operation of law often overlooks the possibilities of transmitting legal information by part-formal and informal channels of communication. These channels are not being defined and their social consequences do not gain proper attention on the part of law. The state must therefore undertake the initiative to develop the nets of the communication of law, especially in the area of cyberspace.

4. The infinite degree of the modeling of the social operations of law further increases through the unclassified range of the manifestations of the legal mentality and legal behavior of the members of contemporary society, a phenomenon that has not yet come to the attention of a systematic empirical analysis. Modern theory of law should review and generalize the data collected on the basis of the empirical research of legal and illegal models of social behavior since these data would substantially provide more grounds for the modeling of the functioning of the legal norms of legal positivism.

